

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA
TEATR ELEMENTLARIDAN FOYDALANISH**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17260133>

H.Saipova

*Farg'ona davlat universiteti pedagogika-psixologiya va san'atshunoslik fakulteti
boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 24.140-guruh talabasi Erkinova Marjona*

Annotatsiya. *Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirishda dramatizatsiya va teatr elementlaridan foydalanishning samaradorligi tahlil etilgan. Tadqiqotda teatr metodlarining og'zaki nutqni shakllantirishga qanday ta'sir ko'rsatishi, bu jarayonda o'qituvchining ijodiy yondashuvi va o'quvchilarning nutqiy faolligi qanday oshishi ilmiy-nazariy va amaliy asosda yoritilgan. Shuningdek, teatr elementlarining dars jarayoniga joriy etilishi orqali o'quvchilarning so'z boyligi, talaffuzi, gap tuzish malakalari va sahnaviy ifoda vositalaridan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari ochib berilgan. Maqolada xorijiy va mahalliy tajribalar, real amaliy mashg'ulotlar natijalari, eksperimental kuzatuvlar asosida fikr yuritiladi.*

Annotation. *This article analyzes the effectiveness of using dramatization and theater elements in developing oral speech of primary school students. The study sheds light on the impact of theater methods on the formation of oral speech, the teacher's creative approach in this process, and how students' speech activity increases on a scientific, theoretical and practical basis. It also reveals the possibilities of developing students' vocabulary, pronunciation, sentence-building skills, and skills in using stage expression through the introduction of theater elements into the teaching process. The article is based on foreign and local experiences, the results of real practical exercises, and experimental observations.*

Аннотация. *В статье анализируется эффективность использования драматизации и элементов театра в развитии устной речи учащихся начальной школы. В исследовании рассматриваются влияние театральных методов на формирование устной речи, творческий подход учителя к этому процессу, а также научно-теоретическая и практическая стороны повышения речевой активности учащихся. Также раскрываются возможности развития словарного запаса, произношения, навыков построения предложений и сценической выразительности учащихся посредством внедрения элементов театра в учебный процесс. Статья основана на зарубежном и отечественном опыте, результатах реальных практических занятий и экспериментальных наблюдениях.*

Kalit so'zlar: *boshlang'ich ta'lim, og'zaki nutq, teatr elementlari, dramatizatsiya, kommunikativ kompetensiya, nutq madaniyati, ijodiy metodlar, sahnalashtirish.*

Keywords: *primary education, oral speech, theater elements, dramatization, communicative competence, speech culture, creative methods, staging*

Ключевые слова: начальное образование, устная речь, элементы театра, драматизация, коммуникативная компетентность, культура речи, творческие методы, постановка.

KIRISH

Yangi pedagogik paradigma sharoitida o'quvchilarning kommunikativ faolligini oshirish, nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish asosiy vazifalardan biriga aylangan. Ayniqsa, boshlang'ich sinf davri – bu og'zaki nutqning tabiiy shakllanish bosqichi bo'lib, o'quvchilarda to'g'ri va ravon so'zlash, fikrni izchil ifoda etish, mustaqil gap tuzish, dialog va monologlar tashkil etish kabi ko'nikmalar aynan shu davrda shakllanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, og'zaki nutqni rivojlantirishda an'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda teatr elementlari, dramatik ifoda vositalari, sahnalashtirish, rol o'ynash kabi usullar katta ahamiyat kasb etadi. Aynan shunda sahna ayrim o'quvchilardagi hayajonni bartaraf etishda ko'maklashadi. Teatr – bu bolani ijodiy va nutqiy rivojlantiruvchi vosita. Teatr elementlari yordamida o'quvchilar so'z boyligini kengaytiradi, gap tuzish malakasini oshiradi, sahna madaniyatini, muloqot qoidalarini egallaydi, eng asosiysi – o'z fikrini ifoda etishga, mustaqil gapirishga o'rganadi. O'qituvchi bu jarayonda ijodkor, tashkilotchi, yetakchi sifatida maydonga chiqadi. Uning darsga teatrlashtirilgan metodlarni olib kirishi orqali nafaqat dars qiziqarli o'tadi, balki o'quvchilarda mustahkam nutqiy faoliyat shakllanadi. Mazkur maqola aynan shu masalaga – boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini teatr elementlari orqali qanday rivojlantirish mumkinligi, bu jarayonda qanday metod va vositalardan foydalanishni, amaliy yondashuvlar qanday natijalar berishi masalalariga bag'ishlanadi. Boshlang'ich sinflarda teatrga bo'lgan qiziqishni yanada oshirish, og'zaki nutqini rivojlantirish uchun ularga mativ bo'la oladigan yana bir usul " Kitob ichidagi sahna "to'garagini tashkil etishdir. Bu degani xuddiki, sahnalashtirilgan teatr hisoblanib, unda o'quvchilar qog'ozdagi qahramonni sahnadagi yulduzga aylantirishadi.

TO'GARAKNI TASHKILLASH:

To'garakni sinf o'qituvchisi, musiqa o'qituvchisi, ingliz tili va rus tili o'qituvchilari, maktab kutubxonachisi, texnologiya va tasviriy san'at o'qituvchilari hamkorlikda boshqaradilar. To'garakka maktabning istedadli o'quvchilari jalb qilinib, o'zbek, rus va ingliz tillarida o'qituvchilar tomonidan o'quvchining yosh xususiyatlariga mos deb tanlab berilgan, sara hikoyalardan parchalar, xalq og'zaki ijodi va mashhur ertaknavislarning ertaklaridan namunalar, maktab ijodkor yoshlari tomonidan yaratilgan asarlar sahnalashtiriladi. To'garak a'zolari aktyorlar jamoasi, sahna bezakchilari va rassomlar, dizaynerlar va libos ustalari kabi yo'nalishlarga bo'linadi. Sahna liboslari maktabning texnologiya fani o'qituvchisi boshchiligidagi maktab "Drama to'garagi" ning dizayner va libos ustalari tomonidan tayyorlanadi.

To'garak ishtirokchilari bilan ta'til kunlarida hududga yaqin bo'lgan teatrlarga sayohatlar, teatr aktyorlari, yozuvchi va shoirlar, dramaturglar bilan uchrashuvlar tashkillash, Respublikamizning nomdor teatrlari tomonidan yaratilgan sahna asarlarining

video yozuvlari jamlanmasini tashkil etish va ulardan to'garak faoliyat jarayonlarida namuna sifatida foydalanish tavsiya etiladi.

Maktab moddiy texnik bazasidan kelib chiqib o'quvchilar orasidan tasvircilar guruhini tashkillash, maktabda namoyish qilingan sahna asarlarining video yozuvlari arxivini shakllantirish ham maqsadga muvofiq.

Bu to'garak faoliyati izchil yo'lga qo'yilsa, o'quvchilarni kasbga yo'naltirishga, ularda kompetensiyalarning shakllanishiga, nafaqat to'garak a'zolari, balki tomoshabin o'quvchilarning ham kitobga, badiiy asar mutolaasiga muhabbati oshadi. Maktablarda "Kitob ichidagi sahna" to'garaklarini tashkil qilish o'quvchilarda ertak hikoyalarni tahlil qila olish kompetensiyasini shakllantirishga, ularning nutqi, so'z boyligi, sahna madaniyatining oshishiga xizmat qiladi.

Ushbu to'garak faoliyati natijasida o'quvchilar mazkur asrlarni o'qiydilar, muallif faoliyati, asarlari bilan tanishadilar. Ijobiy va salbiy qahramonlar, u yerdagi ota-ona katta-kichik munosabatini ko'rib xulosa chiqarishadi. Tomoshabin o'quvchilar ham sahnada ko'rgan asrlari mazmunini chuqur eslab qoladilar, ijobiy hamda salbiy obrazlarni tahlil qiladi. Kamida beshta asar sahnalashtirilsa, demak maktabda 80% o'quvchi shu asarni o'qiydi deya olamiz. Maktablarimizdagi barcha o'quvchilarimiz xonadonida oilaviy kutubxonalar tashkillanishiga, to'garak faoliyati sabab oilalarda ham kitob mutolaasi madaniyatining takomillashuviga erishilishiga umid qilamiz.

"Men jannatni kutubxona deb tasavvur qilaman" -deb yozgan edi **Xose Luis Borxes**. Darhaqiqat, insoniyatning buyuk kashfiyoti bo'lgan kitob inson kamolotida muhim ahamiyat kasb etadi. Kitobga oshnolik bola shaxsining komil inson bo'lib shakllanishiga pillapoya bo'lib xizmat qilishini insoniyat tamadduni tarixi ko'rsatib turibdi. Shuning uchun ham mamlakatimiz prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning Prezident sifatidagi dastlabki qaror va farmoyishlaridan biri "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish va targ'ib etish bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida" bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-sonli qarorida adabiyot fani bo'yicha umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari bitiruvchilariga qo'yiladigan malaka talablari haqida to'xtalinib, badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasiga alohida urg'u berib o'tilgan. Asarni to'laqonli tushunish, uning badiiy qiymatini baholay olish uchun albatta mutolaa qilingan badiiy asarni tahlil qila olish kompetensiyasiga ega bo'lish talab etiladi. "Shohona, biroq kutubxonasiz uyga achinaman", -deb yozgan edi **Osmin**.



Nutq o‘stirish mashg‘ulotlarida bolalarga tasvirlay olish, kuzatuvchanlik va bilish qobiliyatlarni shakllantirish maqsadida “Toping va tavsiflang” o‘yinini tashkil etish mumkin. Ushbu o‘yinni tashkil etish achun turli xil o‘yinchoqlar tanlanadi: ikkita qo‘g‘irchoq - biri kamon bilan, ikkinchisi kamonsiz; turli xil rangdagi ikkita mushuk. O‘yinchoqlar birma-bir ko‘rib chiqiladi va taqqoslanadi; ularning xarakterli xususiyatlar va farqlarini aytish orqali bolaning lug‘at boyligi faollashtiriladi. Keyin tarbiyachi o‘yinchoqlarni yashiradi (bolalar ulari tezda topishi uchun) va ularni topishni taklif qiladi: “Aziz oq mushukchani, Malika qora

rangni, Nigora esa kamonli qo'g'irchoqni topadi" Bolalar o'yinchoqlarni topib olib kelishadi, o'qituvchining savollari ("Sizda qanday mushuk bor? Mushukning boshida nima bor? Va bu nima?") Bola tarbiyachi yordamida ularni nomlaydi va tavsiflaydi. Ushbu suhbat natijasida bolalarning turlicha javoblari asosida fikrlar umumlashtirildi: <Malika qora mushukchani_topdi. Uning boshida quloqlari, katta ko'zlari, mo'ylovi bor. Mushukchani ham uzun dumi bor. "Bolalar savollarga yaxshi va to'g'ri javob berishni o'rgansalar, tarbiyachining tavsifini takrorlashlari so'raladi. Shunday qilib, bu yerda bolaga mavzuni tavsiflashda yordam berishga qaratilgan kuzatish, ko'rib chiqish, savol-javob, suhbat, analiz-sintez metodlar qo'llaniladi. Bolaning og'zaki nutqini rivojlantirish va uning so'z boyligini boyitish vositasi sifatida o'yinchoqlardan foydalanish tez samara beradi. O'yinchoq bolada lug'atni mustahkamlash va faollashtirish imkoniyatini yaratadi, yangi so'zlarning manbayi bo'lib xizmat qiladi. O'yinchoq bolada faqat ijobiy his-tuyg'ularni, gapirishga bo'lgan istakni uyg'otadi. Bolaning tasvirlash va hikoya qilishga bo'lgan qiziqishi orqali bilimlari ortib boradi. Shu mavzu bo'yicha ko'plab psixologlarning ham iqtiboslaridan keltirmoqchiman:

1. L. S. Vygotskiy: "Bolalar o'yin orqali o'zining nutqiy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishida yangi bosqichga ko'tariladi. Teatr faoliyati — bu bolaning hayotiy tajribasini badiiy obrazlar orqali aks ettirish vositasidir."

2. J. Piaget: "O'yin va teatr faoliyati bolaning kognitiv rivojlanishida asosiy rol o'ynaydi. Ular orqali bola so'zlarni tanlaydi, mantiqiy fikrlaydi va o'z fikrini og'zaki tarzda ifodalay oladi."

3. A. N. Leontyev: "Bola nutqining shakllanishi uning faoliyatlarida, ayniqsa, dramatik vaziyatlarda o'ziga xos tarzda kuchli ifodalanadi. Bunday sharoitlar bolaning til vositalaridan foydalanish ehtiyojini kuchaytiradi."

4. D. B. Elkonin: "Teatrlashtirilgan o'yinlar orqali bola nafaqat nutqiy faoliyatni, balki empatiya, eshitish, tinglash, his qilish va ifodalay olish qobiliyatini ham rivojlantiradi."

5. K. Rogers (gumanistik psixolog): "Bola o'zini erkin va xavfsiz his qilgan muhitda — ayniqsa, ijodiy faoliyat, xususan teatr orqali — o'zini to'liq ifodalay oladi va bu nutq rivojiga kuchli turtki beradi."

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, teatr elementlarining nutqiy rivojlanishdagi o'rni beqiyos: dramatisatsiya, sahnalashtirish, rol o'ynash kabi faoliyat turlari o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishda eng samarali vositalardan biridir. Bu metodlar nafaqat og'zaki ifoda, balki emotsional holat, jismoniy harakat va psixologik holatni uyg'unlashtiradi, kommunikativ kompetensiyaning shakllanishi tezlashadi, ya'ni bolalar teatrlashtirilgan darslar orqali jonli muloqotga kirishadi, savol-javob, izoh, ifoda va munozara kabi nutqiy shakllarni tabiiy tarzda egallaydi. Shuningdek, o'quvchilarning nutqiy faolligi oshadi, og'zaki nutqi tezroq shakllanadi va mustahkamlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abduqodirova D. A. Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutq faoliyatini rivojlantirishda dramatisatsiya metodidan foydalanish. Boshlang'ich ta'lim, №2, 34–39. 2019.
2. Imomova Z. M. Boshlang'ich ta'limda teatr elementlaridan foydalanishning samaradorligi. Innovatsion pedagogika, №1(45), 112–116.
3. Karimova M. S. Teatr san'atining o'quvchi shaxsini shakllantirishdagi o'rni. Ta'lim va rivojlanish jarayoni, №4(56), 22–26. 2021.
4. Nurullayeva, G. M. Teatrlashtirilgan darslar orqali o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. Pedagogik mahorat, №3, 17–20. 2018.
5. Qo'shqarova, M. Boshlang'ich ta'limda og'zaki nutqni rivojlantirishga qaratilgan interaktiv usullar. O'zbek tili va adabiyoti, №1, 45–50. 2020.